

UDK – 330.342.15
Изворни научни рад

др Љубомир Маџар,
професор Економског факултета у Београду

ПРИВРЕДНОСИСТЕМСКЕ ИНВАРИЈАНТЕ И ФАКТОРСКА ТРЖИШТА У СОЦИЈАЛИЗМУ

Међу економистима је коначно оформљен консенсус да се економска ефикасност не може осигурати без децентрализације као темељног организационог начела и да се децентрализација у привреди не може доследно спровести без целовитог тржишног механизма. Одавно већ нема економиста који одбацују тржиште и верују у могућност непосредног, планског алоцирања ресурса.

Напоредо са прихватањем тржишта, и то у његовој интегралној верзији, прихватају се и неке институционалне варијанте које су са комплетним тржишним механизмом неспојиве. У нашем случају то су друштвена својина и самоуправљање. У раду се детаљније образлажу елементи и разлози ове инкомпатибилности.

Кључне речи: *Тржиште – Факторска тржишта – Друштвена својина – Самоуправљање.*

1. УВОД: ЈЕДНА ИРИТИРАЈУЋА НЕУСКЛАЂЕНОСТ

Садржина овог текста је посвећена односу између преовлађујућих својинских облика и услова за формирање ефикасног и по могућству целовитог тржишног механизма. За овај повод који је „пригодан и свечан”, одабрана тема вероватно је довољно прикладна. Питању међузависности својинских облика и форми тржишних алокативних механизма посвећен је велики део импозантног опуса којим нас је

обдарио професор Максимовић, док карактер везе између својине и тржишта сигурно спада у фундаментална питања економске теорије и кључне елементе привредносистемске изградње.

Независно од садржинског обухвата овог написа, на сасвим другом плану он треба да има још једну додатну, од суштинске расправе потпуно независну поруку. Треба да одрази једну невољу која на неки начин повезује професора Максимовића и аутора овог скромног текста. Само се по себи разуме да о неком приближавању, или чак повезивању, не може бити речи када је у питању *научна* разрада сложеног комплекса друштвене својине и њених алокативних, дистрибутивних и свих осталих импликација. Ту је проф. Максимовић умногоме јединствен, апартан и – управо зато што је већина међу нама далеко мање допринела научном проницању у тешко разрешиве енигме друштвене својине – уочљиво усамљен и то у најбољем смислу речи. Међутим, професионална невоља која извире из саме материје којом се бавимо, судбински нас повезује и чини врло блиским у заједничкој невољи.

Посреди је мало очекивана и још увек збуњујућа чињеница да се нагло и вртоглаво мења свет у којем смо се професионално оријентисали и на чијој анализи је израстао наш опус. Наша мисао, укореењена у тај свет, почела је и сама да се љуља. Да не буде неспоразума, свет који се круни и осипа – није добар свет. Он не одговара савременим стремљењима, а по свему судећи није ваљао ни у време у којем се зачео, а потом развијао. Ипак, то је свет наше младости, наших најлепших успеха и егзистенција и не можемо а да га не испраћамо са тешким уздасима болне носталгије. Ломи се тај свет и, сав ровит, много јасније показује своје недостатке него што је то био случај у нашим млађим данима, кад смо га аналитички пратили, научно артикулисали, па и волели. Волели, да, јер другог света тада није било. Тектонски поремећаји и мучне трансформације његове, баш зато што се његове суштинске особине (и дефекти!) показују у новом осветљењу, захтевају и дубоку ревизију оцена које су о њему давале. Са сутоном тог света неминовно наилази и сутон позитивне теорије која је настала као његова научна артикулација, а то не може а да на много неугодних начина не тангира и наше научне опусе.

То је разлог због којег многе своје раније радове гледам са све тежим осећањем нелагодности и што сам најсрећнији кад не морам на њих нити да мислим. Али, то је у исто време и поменута заједничка невоља која нас повезује. Догађаји немилосрдно теку и дробе све на шта наићу попут парног ваљка. Заједничка тескоба повезиваће нас и кад – пошто се, и ако се, све то истући – будемо бројали жртве и утврђивали шта је од нашег опуса остало неоштећено, шта је окрзнуто, а шта је отишло у неповрат. Заједничка невоља настаје поводом поменуте фундаменталне скупине проблема из домена својине и тржишта, о којима смо обојица писали. Проф. Максимовић веома много, и на начин који је оставио дубоког трага у стручној и широкој јавности, а ја – на жалост или на срећу – неупоредиво мање.

Међу бројним доприносима којима је проф. Максимовић задужио нашу научну мисао, спадају и они који су показивали (и убедљиво доказивали) неопходност тржишта, његовог систематског развијања и пуне афирмације (1988а). У исто време, наша научна мисао полазила је од друштвене својине као институционалне инваријанте која је изван сваке сумње и упитаности, а ту је, такође, проф. Максимовић дао велики и широко прихваћени и уважени допринос (нпр. 1988ц). Вредна карактеристика његовог рада на овом сегменту јесте суптилно изнијансиран третман, који је био у контрасту са неким поједностављеним и фронталним приступима у заговарању друштвене својине, али је ипак задржавао доследно афирмативан став.

Док је друштвена својина увек истицана као знак препознавања социјализма и, тако, у анализама представљала својеврсну константу, истицање тржишта кретало се јасно препознатљивом узлазном линијом. Десило се оно што је било неминовно: две линије су се пресекле и појавиле су се неке неугодне противречности. Они којима су на срцу били и тржиште и друштвена својина нашли су се у помало коматозном стању иритирајуће амбивалентности која је била извор зебње и nelaгоде и у разматрању тржишта и у анализама друштвене својине. Држећи се гесла да на љуту рану треба стављати љуту траву, овде ће та противречност бити изнета на видело и анализирана у свој њеној онеспокојавајућој неугодности. Иако то може деловати као пријатељско задиркивање – што не мора да буде баш толико далеко од истине, с обзиром да су ретки сусрети са проф. Максимовићем на којима се не разлеже здрав, праскав смех – сврха је терапеутска: биће нам свима лакше када оно што нас тишти, а ми га једнако потискујемо, изнесемо на светло дана.

2. ДРУШТВЕНА СВОЈИНА И ТРЖИШТЕ КАПИТАЛА

Не треба доказивати да је тржиште фактора производње неразлучиви део целовитог и ваљано устројеног тржишног механизма, а тржиште капитала оно фино његово језгро које му твори и нервни систем и најважнију жилу куцавицу. Прва невоља, на коју се наилази приликом разматрања могућности уграђивања тржишта капитала у социјалистичку привреду, састоји се у чињеници да оно тешко комуницира са друштвеном својином, која за сва друштва што би да се уресе атрибутима социјализма, истински одређује заједнички *genus proximum*. На интуитивном нивоу то се најбоље може видети по томе што су приватна својина и тржиште капитала, с једне, и друштвена својина и директно централно планирање, с друге стране, природни парови које ће мало ко довести у питање. Друга је ствар што централно планирање, лишено факторских тржишта, не може обезбедити ефикасну алокацију ресурса. То тек сада, са полувековним закашњењем, постаје јасно у социјалистичком свету, иако је немогућност постизања ефикасности без комплетног тржишног механизма Науек давно доказао беспрекорно

и на крајње ригорозан начин. Његову танану аргументацију одбацили смо са ноншалантном супериорношћу и то тако што смо са пар реченица жигосали његове мрачњачке конзервативне мотиве и погледе. Науек је био јасан, али они којих се тицало нису хтели да чују. Испало је по оној народној да уопште не треба говорити: паметнима доказивање није потребно, а недоказанима је оно залудно.

Први проблем односа између друштвене својине и тржишта капитала проистиче већ из околности да се на овом потоњем промећу власнички наслови. Субјект који поседује неку имовину уступа је другом субјекту за новчану накнаду. Он може да је уступи и да прими монетарну противвредност, само зато што му та имовина припада. И то искључиво њему и ником другом. Стриктно гледајући, друштвена својина, већ по дефиницији, не припада ниједном конкретном субјекту, па је не може ни отуђити. Појединачни субјекти, баш зато што могу стављати у промет само оно што им припада, не могу трговати друштвеном имовином ако је својина друштва у правом смислу речи. Дакако, на тржишту капитала, баш као и на сваком другом тржишту, промет може да буде само између појединачних субјеката; „друштво” не може трговати само са собом.

Немогућност прометања власничких наслова, па тако и немогућност постојања тржишта капитала при стриктно институционализованој друштвеној својини – даље се може конкретизовати ако се проблем посматра са становишта продавца, а потом са тачке гледишта купца. Сви субјекти морају у начелу, и то опет по дефиницији, имати *исти* приступ друштвеној својини. Продавцу стога не би смело ни на крај памети да падне да прода друштвено средство које је њему дато на употребу. Како продати нешто некеме ако тај неко на то нешто има иста права као и сам продавац? Само је једном домишљатом Њујорчанину пошло за руком да једном необавештеном Тексашанину за 100 долара прода Бруклински мост. Било је то могуће искључиво зато што Тексашанин није био свестан чињенице да му Бруклински мост припада баш исто онако као и Њујорчанину. Посматра ли се трансакција са тачке гледишта купца, ствар постаје још апсурднија – зашто *плаћати* за нешто ако оно потенцијалном купцу припада баш у истој мери као и самом (вероватно несуђеном) продавцу.

Дозвољавајући у општем случају постојање импулса за куповину и продају, назначена је и теза о продуктивности капитала. Прометање власничких наслова тиче се, у крајњој линији, капитала као производног чиниоца; зашто би неко куповао тај фактор ако му он не би давао могућност остваривања додатног дохотка, тј. ако не би био извор дохотка. Ономе ко не прихвата тезу о продуктивности капитала морао би да изгледа бесмислен цео огромни скуп привредних активности везан за инвестирање или, нпр. онај који се односи на спољно економско задуживање. Први је то код нас, експлицитно исказао, чини се, Бајт (1979, с. 88-90), а многи од нас, који су исту ствар образлагали на

заобилазан и неразговетан начин, наћи ће се у невољи ако икада буду у прилици да објашњавају зашто су преко Азије ишли на Теразије. Као уосталом и Бајт пре него што је решио да питање разложи онако како у стварности и јесте.

Следеће питање односи се на ризик. Не може бити рационалне привреде ако, пре свега, није осигуран рационалан однос према ризику. То је у (нужно) децентрализованој привреди могуће једино ако субјекти иза својих одлука стоје *својом* имовином. Међутим, имовина која је „своја” не може бити друштвена. Мудри аналитичари својине су показали да из спреге индивидуализованог одлучивања и подруштвљене имовине може да проистекне само катастрофа: јавља се погубна асиметрија, тако да у случају повољног исхода привредних подухвата субјекти убирају ефекте, а у случају промашаја и губитака – рачуне испостављају друштву (Гамс 1987, с. 310-311, Поповић 1984, с. 117).

Знак великих тешкоћа, када је реч о тржишту капитала, било је и нервозно трагање за тзв. титуларом друштвене својине. Преведено на једноставнији језик, било је то трагање за власником. Постало је на неки начин јасно да друштвена својина, да би уопште могла да се квалификује као *својина*, мора да има газду. Поверовало се за тренутак да је кључ енигме друштвеног власништва у титулару. У исти мах заборавило се да, баш у часу када се пронађе неки титулар, друштвена својина губи свој толико истицани атрибут друштвености; она не може у исто време имати титулара и, с друге стране, бити друштвена, тј. припадати свима и свакоме, и то управо у истој мери у којој припада и самом титулару. За ову апорију логичко решење није могуће наћи зато што оно и не постоји.

У један мах посегло се за спасоносном формулом предузећа као титулара: оно је досад било гурнуто на маргине збивања, а у друштвеном режиму власништва оно му дође као неки предодређени, природни титулар (Божовић 1989, с. 36-37). Аналогно томе, у разматрању режима који је био дефинисан ЗУР-ом, озбиљне дилеме јавиле су се у погледу тога да ли ООУР или РО да се идентификују као субјекти друштвене својине, али без настојања да се заврши својински ланац и да се утврди крајњи власник, тј. ко *via facti* поседује организације у друштвеној привреди. Заборавило се, међутим, да са предузећем ланац својине може да почне, али никако и да се заврши, јер остаје без одговора питање коме припада предузеће.

У погледу разумевања овог сегмента у комплексу власничких односа, стручна јавност може се грубо поделити на два дела: први (већи) није дозрео ни до нивоа на којем може да разуме значај овог питања, и други (далеко мањи), који важност питања схвата, али на њега не може да пружи било какав разумљив одговор. У том склопу предложио сам и једноставан тест (не)постојања конзистентног решења проблема власништва: будући да су у (правим) тржишним привредама и предузећа (и то не само када су у банкроту) предмет свакодневних

купопродајних трансакција, ко би у таквом случају у нашој привреди примио новац при евентуалној продаји једног (нормалног) предузећа? Тек је најновији Закон о промету и располагању друштвеним капиталом (1989) пронашао неког газду који би примио новац за продато предузеће, али ни то решење неће моћи да опстане. Прво, неки други субјект треба да донесе одлуку о продаји, а републички фонд ваља да прими новац; при таквој спрези тешко да може бити речи о правој мотивацији за продају. Друго, расположиво друштвено богатство за које се до доношења закона држало да је у друштвеној својини, сад је (имплицитно) распарчано на републике, док је велики дуг (курсне разлике и остало), као облик *негативног капитала*, великодушно остављен у наручју федерације. Не би се могло рећи да у таквој политици нема неке перверзне конзистентности, али овакав распоред капитала и дугова толико је асиметричан и на путу да створи такве макроекономске неравнотеже, да је мало вероватно да може да опстане.

У описаној ситуацији није било друге него да се прихвати неки компромис са животом. Као што је убедљиво аргументисао и сам проф. Максимовић (1988б), друштвена својина је један прилично разноврстан и разноводан скуп права. Да би уопште могло да буде правног промета, тј. да би неки субјект уопште могао да прода неко средство у „друштвеном” власништву, а да би други имао рачуна да одрешу кесу и плати то средство, нека права морала су да се припишу самим субјектима, тј. да се на њиховом индивидуалном нивоу *монополизују*. Да би купопродаја било чега уопште имала смисла продавац мора имати нека ексклузивна права која други немају, а купац може стећи таква, опет искључива, права ако и *само ако* их плати. Без цепања снопа права из института друштвене својине, и то тако да „отцепљени” део буде приватизован, не може бити правног промета, али са самим цепањем незалечиво је начет атрибут друштвености. Делимична или квази-приватизација неизбежни је исход. Разни субјекти на разне начине и у различитој мери долазе бесплатно у посед неких атрибута друштвеног богатства који, поред осталог и пре свега, представљају изворе дохотка.

То је најлошији облик приватизације, у етичком погледу далеко испод приватне својине у капитализму, зато што субјекти долазе у посед имовине која им није наслеђе, за коју нису уложили нимало труда. Својство друштвеност неповратно је изгубљено, а потребна и тражена ефикасност није осигурана. Уместо најбољег решења, како се хтело и прижељкивало, добијено је неко сасвим другачије; ако тако добијено решење и није најгоре, по свему судећи није ни много далеко од њега.

Уз све муке остаје и Furubotn-Пејовићев ефекат (1974). Он из корена подсеца мотивацију не само за ширење имовине у режиму друштвеног власништва, већ крајње неугодно дестимулише и напоре да се сачува оно што већ постоји. Ипак, без мотивације да се сачува и максимално увећа имовина, тржиште капитала, као тржиште власничких права, очигледно не може да постоји. Ето још једног ограни-

чења, иако су бројне претходно изнете сметње, свака за себе и независно од других, довољне да онемогуће израстање и опстанак тржишта капитала.

3. ОГРАНИЧЕЊА У ВЕЗИ СА ТРЖИШТЕМ РАДА

Користећи аргументацију из претходног одељка, о тржишту рада би се могло пресудити по кратком поступку. Ако нема услова за тржиште капитала – а они се сви на овај или онај начин сведе на непостојање мотивационих сила које иду за максималним увећавањем имовине и присвајањем што већих ефеката управо по том основу – онда аутоматски нема услова ни за тржиште рада. Јер, на тржишту рада, као и на сваком другом, да би се уопште могло говорити о равнотежи, неопходно је да делују две међусобно супротстављене силе. Ако запослени настоје да „истеррају” што веће дохотке, по могућству уз што мање напрезање, у систему мора да постоји класа субјеката који се труде да поменути тежњу за што већим дохотком уз што мањи напор осујете и да постигну исход који је управо супротан у односу на таква стремљења. Како произлази из претходног одељка, тих сила у систему нема, па стога изостаје и елементарни услов за тржиште рада.

Сметње се јављају и по другим основама. Као што је познато, у аранжману за који смо се ми определили, као брат близанац друштвене својине наступа самоуправљање. Са наших страна потекла је теорија према којој и сама дефиниција социјализма губи сваки теоријски и друштвени смисао ако као свој битан, опредељујући елемент, не садржи и самоуправљање (Хорват, 1984, с. 200-218; 1989, с. 20-50, 80).

Самоуправљање, на жалост, повлачи читав низ независних сметњи за успостављање тржишта рада. Први је проблем идентификовање робе која се на њему промеће. То може да буде само радна снага, а третирају радну снагу као робу још увек представља светогрђе са становишта социјалистичке ортодоксије. Поврх тога, поставља се питање ко су продавци, а ко купци на том тржишту. Продавац радне снаге задржава тај статус само док се не запосли, а чином запошљавања сврстава се у редове послодаваца, тј. купаца радне снаге, па се од тог момента надаље у истој особи оваплоћују и купац и продавац! Нико нема што Србин имаде! У овом случају појам се, додуше, шири, тако да важи за све Југословене. Оригинални куриозитети до којих је дошла наша друштвено-инжењерска инвентивност, поред многих необичних и занимљивих црта, имају и ту незгодну страну да нису у најбољем складу са логиком, па зато и у функционалном смислу показују неке иритирајуће недостатке.

Следећа неприлика у вези са тржиштем рада у самоуправном систему састоји се у томе да је у њега структурно уграђена могућност да се у личне дохотке преливају и доприноси других, комплементарних

фактора производње. Због технолошки, а и на друге начине условљене разлике у композицији фактора, исти рад у различитим запослењима може, а и мора, наглашено различито да се вреднује; исти ресурси карактеришу се огромним разликама у вредновању чак и кад се систем смири у, теоретичарима толико драгим, ситуацијама дугорочне равнотеже. Нема бољег доказа алокативне неефикасности.

Неки теоретичари су покушали да ову пошаст отклоне сложеним механизмима економско-политичке интервенције, заборављајући да је враг однео шалу чим се политиком, тј. управљањем, морају компензирати дефекти који су структурно дубоко уграђени у систем. Са овим дефектом директно је повезан, боље речено јавља се као његово наличје један други – субјекти на таквом самоуправном „тржишту рада” купују читаве класе радних утрошака (и то од оних који су имали срећу да „удруже” рад) по релативно врло високим ценама, иако утрошке истог или бољег квалитета далеко јефтиније могу да купе од незапослених, који су често и млађи и боље образовани. Није тешко увидети да ни меда ни воска не може да буде од тржишта које се ослања на субјекте који (тако рећи од самих себе) потребне утрошке купују скупо, а на располагању су им знатно јефтиније алтернативе.

Да ствар буде још компликованија, механизам алокације радне снаге у самоуправном аранжману у наглашеној мери пати од познате асиметрије у варирању радне снаге: импулси тражње делују приликом њене експанзије, али реакција изостаје када стицај спољних околности захтева контракцију (Менцингер 1989, с. 216-217). Једва да је могуће зачудити се поводом тог феномена; било би чудно да је понашање супротно од описаног обрасца, јер би то подразумевало да самоуправни послодавци и квазивласници отпуштају сами себе.

Кад се свему томе дода и Wardov (1958) парадокс, налаз у вези са реакцијом на промене у параметрима, битно се појачава и поприма драстичне импликације: не само да фирме не приступају смањењу запослености кад је то потребно и економски рационално, већ рестрикцијом чак реагују и на експанзију тражње и одговарајући пораст цена. Додуше, неки су аутори (Хорват, 1967), прихватајући битно друкчије полазне претпоставке, добили стандардне компаративно-статичке резултате какви важе у нормалним тржишним привредама. Wardove претпоставке су разумније. Мала је утеха и то што су компликовањем анализе – увођењем више фактора или производа – добијени унеколико неодређени резултати: перверзне реакције се могу, али и не морају, јавити. У свом најдрастичнијем виду парадокс је доиста заташкан, али остаје основана бојазан да би могао да се јави и у таквим сложенијим констелацијама.

Последња линија одбране оних који самоуправни алокативни механизам покушавају да прогласе за тржиште радне снаге јесте посве тачна тврдња да у том механизму ипак делују снаге тражње и понуде: кад се, нпр. повећа тражња за програмерима, расту њихови доходи, а то подстиче раст њихове понуде, и сл. Заговорницима ове тезе може се,

заједно са Корнаијем (1986, с. 1699-1700) одговорити да није довољно да се само појаве неки импулси тражње и понуде да би се неки алокативни механизам могао оквалификовати као тржишни; ти импулси треба да пређу одређени праг. Није птица баш све што лети.

*

Велика је невоља што су се два најважнија потпорна стуба целе наше институционалне структуре – друштвена својина и самоуправљање – испречила управо на путу изградње факторских тржишта која представљају тврдо језгро и душу тржишног механизма. Доследно спроведено тржишно начело претпоставља да и фактори производње – и људи, и финансијска средства, и машине... – буду размештени посредством интеракције понуде и тражње, а не слободним удруживањем, или административним одлукама. Неки аутори су отишли тако далеко (Николић 1986, с. 127-129, 135-141; Поповић 1988) да су отворено истакли да без (код нас тако жестоко проказаног) капитал-односа права тржишна привреда не може ни да се замисли.

Док се не прогута крупна кнедла факторских тржишта – а гутање кнедле значи превазилажење најсветијих међу светињама самоуправног социјализма – мораћемо се задовољити само са тржиштем производа (и услуга) и евентуално девизним тржиштем као јединим факторским тржиштем које се уз важећа институционална ограничења може изградити. Произлази да је тржиште производа као чардак ни на небу ни на земљи, без свог природног ослонца у факторским тржиштима. То је слабо и недовољно и оставља отвореним питање може ли се уопште привреда са тако половичним механизмом назвати тржишном. На та ограничења више пута се упозоравало (Маџар, 1989) и она остају актуелна и даље.

То су разлози због којих друштвена својина и самоуправљање, с једне и факторска тржишта, с друге стране, никако не могу бити на истом таласу. Напротив, то је истовремено и разлог за заједничку невољу поменуто у уводном делу овог рада, која изједа нас тржишно оријентисане економисте у мери у којој се, због носталгије, доследности и из других разлога, нисмо ослободили идеолошког багажа друштвене својине и свега што иде уз њу, а што тако често изазива главобољу.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1) Божовић Радоман (1989), у И. Максимовић и Р. Божовић, ур., *Облици својине у социјализму*, Београд, „Савремена администрација”.

2) Furubotn Eirik and Svetozar Pejovich (1972), *Property Rights and the Behavior of the Firm in a Socialist State: The Example of Yugoslavia*, *Zeitschrift für Nationalökonomie* 30, No. 3-4, 431-454, прештампано у Е. Furubotn and S. Pejovich, ed., *The Economics of Property Rights*, Cambridge, Mass., Ballinger Publishing Co., 1974, 227-251.

3) Гамс Андрија (1987), *Својина*, Београд, Институт друштвених наука – Центар за филозофију и друштвену теорију.

4) Hayek Friedrich A (1950/1953), *The Nature and History of the Problem*, F. A. Hayek, ed., *Collectivist Economic Planning*, London, Routledge & Kegan Paul Ltd., 1-40.

5) Хорват Бранко (1967), *Прилог заснивању теорије југословенског подuzeћа*, Економска анализа I, бр. 1-2, стр. 7-28.

6) ----- (1984/1982), *Политичка економија социјализма*, „Глобус”, Загреб.

7) ----- (1989), *АБЦ југославенског социјализма*, „Глобус”, Загреб.

8) Kornai Janosz (1986), *The Hungarian Reform Process: Visions, Hopes, and Reality*, *Journal of Economic Literature* XXIV, December, 1687-1737.

9) Маџар Љубомир (1989), *Ограничења тржишности југословенске привреде*, *Правник* 22, бр. 1-2 (41-42), 57-62.

10) Максимовић Иван (1974), *Теоријске основе друштвене својине*, Београд, Институт друштвених наука – Центар за економска истраживања.

11) ----- (1988 а), *Осврт на савремене проблеме тржишно-планске привреде*, у Н. Чобелић, ур., *План и тржиште у југословенском систему*, Београд и Крагујевац, САНУ – Одељење друштвених наука и Универзитет „Светозар Марковић”, Економски зборник, VII, 61-74.

12) ----- (1988 б), *Прилог проучавању проблематике критерија код одређивања субјеката друштвене својине*, у И. Максимовић, ур., *Субјекти друштвене својине и њихове економске функције*, Београд, САНУ – Одељење друштвених наука, Економски зборник, VI.

13) ----- (1988 ц), *Прилог систематизацији проблема у вези са истраживањем субјеката друштвене својине*, у И. Максимовић, ур., *op. cit.*, 19-29.

14) ----- (1989), *Уставни и институционални развој друштвене својине у Југославији и економско емпиријска анализа модела и праксе репродукције друштвене својине*, у И. Максимовић и Р. Божовић, ур., *op. cit.*, 3-22.

15) Менцингер Јоже (1989), *Привредна реформа и незапосленост*, у Т. Бандин и др., ур., *Привреда у реформи*, Београд, ИРО Економика и Савез економиста Југославије.

16) Николић Томислав (1986), *Суштина закона економије друштвеног рада*, Сента, Међуопштинско друштво економиста.

17) Поповић Страшимир (1984), *Оглед о привредном систему Југославије*, Београд, НИО „Пословна политика” и Марксистички центар Организације СК у Београду.

18) ----- (1988), *Аутономија привредних субјеката и тржиште*, у Н. Чобелић, ур., *op. cit.*, 229-237.

19) Ward Benjamin (1958), *The Firm in Ilyria: Market Syndicalism*, *American Economic Review* XLVII, No. 4, September, p. 566-589.

20) *Закон о промету и располагању друштвеним капиталом* (1989), Службени лист СФРЈ, XLV, бр. 84, 2043-2044.

(Примљено 30.06.1990)

dr Ljubomir Madžar,
Professor of the Faculty of Economics in Belgrade

INVARIANTS OF THE ECONOMIC SYSTEM AND FACTOR MARKETS IN SOCIALISM

Summary

Economists finally agree that economic efficiency can not be achieved without decentralization as a fundamental organisational principle, as well as that decentralization in the sphere of economy can not be consistently put into effect without a unified market mechanism. For quite a long time there are no more economists who would reject the market and believe in the possibility of direct planned allocation of resources.

Parallel to accepting the market – and in its integral version, too – some institutional variants are also accepted which are incompatible with the complete market mechanism. In case of Yugoslavia these are social ownership and self-management. The rest of the present article deals with elements and grounds of such incompatibility.

Key words: Market. – Factor markets. – Social ownership. – Self-management.

dr Ljubomir Madžar,
Professeur à la Faculté économique de Belgrade

LES INVARIABLES ÉCONOMIQUES SYSTÉMIQUES ET LES MARCHÉS DE FACTEUR DANS LE SOCIALISME

Résumé

Les économistes ont enfin abouti au consensus que l'efficacité économique ne peut pas être assurée sans la décentralisation comme principe de base de l'organisation et que la décentralisation dans l'économie ne peut pas être réalisée de manière conséquente sans mécanisme global de marche. Depuis longtemps déjà, les économistes ont cessé de rejeter le marché et de croire à la possibilité de l'allocation directe planifiée des ressources.

Parallèlement à l'admission du marché, et cela dans sa version originale, on accepte aussi certaines variantes institutionnelles qui sont incompatibles avec le mécanisme complet de marché. Dans notre cas, il s'agit de la propriété sociale et de l'autogestion. L'auteur expose en détail les éléments et les raisons de cette incompatibilité.

Mots clé: Marché. – Marché de facteurs. – Propriété sociale. – Autogestion.